

СУПРОТСТАВЉЕНИ ИНТЕРЕСИ ВЕЛИКИХ СИЛА

(Весна Зарковић, *Косово и Метохија у њолијици великих сила 1896–1908*, Лепосавић: Институт за српску културу Приштина/Лепосавић 2019, 398)

Дешавања на простору Косова и Метохије крајем XIX и почетком XX века била су и остала предмет пажње домаће и стране историографије. У складу с тим настао је знатан број историографских радова различитог квалитета. Међутим, одраз политике великих сила на збивања на Косову и Метохији крајем XIX и почетком XX века није био предмет целовите историографске обраде. Монографија Весне Зарковић *Косово и Метохија у њолијици великих сила 1896–1908*, попуњава ту празнину. За хронолошке оквире монографије ауторка је узела два значајна датума у историји Османског царства. Као почетни хронолошки оквир узета је 1896. година, када је дошло до устанка на Криту и објављивања царске ираде о увођењу реформи у три европска вилајета Османског царства (Косовском, Битољском и Солунском вилајету). С друге стране, као завршни хронолошки оквир узета је 1908. година, која је обележена Младотурском револуцијом и анексијом Босне и Херцеговине.

Монографија *Косово и Метохија у њолијици великих сила 1896–1908*. највећим делом је написана на основу необјављене архивске грађе српског порекла. Поред наведеног, ауторка је користила објављене збирке докумената из домаћих и страних архива и релевантну литературу. Структуру монографије чине предговор, уводни део, четири централна поглавља, закључна разматрања на српском, енглеском и руском језику, списак коришћених извора и литературе и регистар имена. Ради прегледности, централна поглавља монографије подељена су на низ мањих целина по хронолошко-тематском методолошком принципу.

На самом почетку ауторка се осврнула на саму тему књиге и коришћене изворе и литературу. Затим је у кратким цртама, у оквиру уводног дела приказала ситуацију на простору Старе Србије, односно на простору Косова и Метохије, у периоду од 1878. до 1896. године. У намери да покаже у каквим је условима живео српски народ на простору Старе Србије, ауторка је

укратко представила деловање Призренске лиге (1878–1881) и рад Урфије, преког војног суда, који је започео са радом у Приштини 22. фебруара/6. марта 1882. године. Поред наведеног, ауторка је указала на просветно-политичку делатност Краљевине Србије у Старој Србији, која је добила на значају отварањем српских конзулата у Скопљу и Солуну 1887. и Битољу и Приштини 1889. године.

Косово и Метохија у обновљеној источној кризи крајем XIX века и велике силе наслов је првог поглавља централног дела монографије. Побуне и покољи Јермена (1894–1896) и устанак на Криту (1896–1897) били су догађаји који су довели до реакције великих сила. У таквим околностима султан је 21. априла 1896. године објавио царску ираду о увођењу реформи у три европска вилајета: Солунском, Битољском и Косовском. Међутим, критска криза и грчко-турски рат 1897. године довели су до одлагања реформи и узроковали погоршање положаја хришћанског становништва. Последице тога, како ауторка истиче, убрзо су осетили Срби на Косову и Метохији, који су у великом броју страдали у периоду од 1898. до 1899. године. Разматрајући у даљем тексту о арбанашкој самовољи, ауторка је указала да су догађаји из 1894–1897. године и интервенција великих сила истакли у први план Арбанасе. Искузујући чврст антиреформски став и отпор мешању великих сила у унутрашње ствари Османског царства Арбанаси су се показали као бранитељи Царства, те су сходно томе, уживали привилегован положај у Царству. У одређеним ситуацијама Арбанаси су преузимали ингеренције власти, а што је, како ауторка наглашава, било највидљивије за време деловања Пећке лиге (1899) и афере у Ибарском Колашину (1901–1902).

Отворено испољавање арбанашке самовоље узроковало је реакцију великих сила. У намери да предупреди њихово деловање, султан Абдул Хамид II (1876–1909) објавио је 1. новембра 1902. године нову царску ираду о реформама, чему је ауторка посветила поглавље под насловом *Турско пројектовање реформи 1902–1903. године*. Будући да се показало да су турски пројекти реформи само мртво слово на папиру и да се сва турска обећења разбијају на дубоко укорењеном уверењу муслиманских поданика Османског царства да хришћани не могу бити равноправни са њима, дошло је до отвореног мешања великих сила. У складу с тим, у фебруару 1903. године, Русија и Аустро-Угарска предале су свој програм реформи, који је султан прихватио и о томе издао ноту 23. фебруара 1903. године. Приказујући околности које су довеле до отвореног мешања Русије и Аустро-Угарске у унутрашње ствари Османског царства, ауторка је указала да је на овај начин омогућено великим силама не само да започну реформну акцију, већ и да озаконе своје присуство и контролу над Османским царством.

У следећем поглављу под насловом *Реформна акїивносї великих сила 1903–1905. године и арбанашки немири* ауторка је приказала реакцију других великих сила на руско-аустро-угарски програм реформи, арбанашки отпор реформама и неуспех реформи. Анализирајући околности које су довеле до реформне акције Русије и Аустро-Угарске, ауторка је закључила да је реч о компромису који је готово задовољавао све стране. Русији и Аустро-Угарској остављао је времена за грађење нових позиција, хришћанима пружао наду да се ради нешто у њихову корист, а Османском царству давао привид очувања суверенитета. Очување постојећег стања задовољавало је и друге велике силе. Међутим, показало се да се Османско царство може реформисати само по цени да се деформише. Поред тога дошло је до великог отпора Арбанаса, који су отворено устали против покушаја увођења реформи. Разматрајући о свему наведеном ауторка је закључила да главне узроке неуспеха реформне акције треба тражити у супротстављеним интересима великих сила.

Последње поглавље монографије насловљено је *Анїииреформни ѱокреї у ѱојачаној акїивносїи великих сила*. Захваљујући активностима Аустро-Угарске простор Косова и Метохије био је изузет из реформне акције великих сила. Из тога је ауторка извела закључак да су побуне Арбанаса на том простору биле усмерене против увођења реформи у Османском царству, а не у северозападном делу Косовског вилајета, тј. на Косову и Метохији. У складу с тим ауторка је аргументовано образложила како су Арбанаси представљали само средство Османског царства у закулисаној игри великих сила. Арбанашки отпор реформама увек се јављао као реакција на најављене реформе и често је служио властима да избегну њихово спровођење. У таквим околностима дошло је у јулу 1908. године до избијања Младотурске револуције, чиме се завршава и последње поглавље књиге.

Разматрајући деловање великих сила у Османском царству и одразу те политике на дешавања на Косову и Метохији, ауторка је у сваком од четири поглавља централног дела монографије приказивала и делатност балканских држава. Посебно пажњу је посветила националној делатности Краљевине Србије, која је настојала да поправи положај својих сународника у Османском царству. Иако је помоћ српске владе била недовољна, ипак, како ауторка истиче, давала је косовскометохијским Србима веру у бољу будућност и ублажавала им тежак положај.

Резултате свог истраживања ауторка је сумирала у закључним разматрањима, где је указала да је реформна акција великих сила продужила живот Османском царству за још извесно време, али да није решила компликовано национално питање, већ га је још више заоштрила.

Монографија Весне Зарковић *Косово и Метїохїја у ѱолиїици великих сила 1896–1908*. на један свеобухватан начин анализира одраз политике

великих сила на простору Косова и Метохије, те се као таква може сматрати значајним доприносом историјској науци. О томе сведочи и награда која је додељена Институту за српску културу Приштина–Лепосавић на сајму књига у Андрићграду, за издавачки подухват године, управо захваљујући монографији Весне Зарковић.

*Александар М. САВИЋ**

* истраживач-приправник, Филозофски факултет Универзитета у Београду,
aleksandar.m.savic@f.bg.ac.rs